

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 2, p. 1737-1747, February 2013

PSİKANALİTİK BİR ÇÖZÜMLEME: HALİDE EDİB ADIVAR'IN HANDAN ROMANI

*A PSYCHOANALYTIC ANALYSIS: HANDAN, HALİDE EDİB ADIVAR'S
NOVEL*

Dr. Ayşegül ERGİŞİ

Yeditepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü

Abstract

Psychoanalysis which was based by Sigmund Freud is a frequently used method in literary criticism. Having presented the first example of psychoanalytic criticism, Freud saw the author as a neurotic person while he analyzed the psychological symptoms put forward in the text by the same author. In his opinion, suppressed instincts lead the author to write and the author is freed from the pressure due to the action of creation. This method which tries to find the source of creating claims that the subconscious of the author is indicated in the text. Furthermore, answers are sought to the questions as to why art came into existence and why the artist keeps creating. Besides being a method that places the author in the center, psychoanalytic criticism enables analyses oriented towards the characters, style, and content of the work.

In this text, Halide Edib Adıvar's (1882-1964) novel titled as *Handan* (1912) has been analyzed on the basis of psychoanalytic criticism theory. There are explicit similarities between the author and the protagonist of the novel, Handan. As the novel has autobiographic characteristics, the

author's writing of herself as a woman and her weaving of female psychology and love as an emotion gains importance. In the novel there are three love triangles developing around the idealized modern woman: In the Nâzım-Handan-Hüsnü Paşa triangle, sexuality is valued above ideology; in the Handan-Refik Cemal-Neriman triangle modern woman is preferred to traditional woman; and in the Hüsnü Paşa-Handan-Refik Cemal triangle, the modern woman finds a new love after the betrayals. The idealized modern woman wants to experience an absolute coalescence with the object of desire on the sexual and mental surfaces and to surrender to the relationship she has desired with all her existence. The moment she finds mutual love, she is punished with death by author. Although an end like this is related to the preference of the author to obey the social conditions of the period, when love affair and the expression of female psychology is taken into consideration, it can be indicated that novel as a genre has been developed in a positive manner.

Key Words: Halide Edib Adıvar, Handan, psychoanalytic criticism, autobiography/ self-writing, love.

Öz

Sigmund Freud'un temellerini attığı psikanaliz, edebiyat eleştirisinde sıkça kullanılan bir yöntemdir. Psikanalitik eleştirinin ilk örneğini veren Freud, yazarın metinde ortaya koyduğu psikolojik semptomları incelerken yazarı nevrotik biri olarak değerlendirir. Ona göre bastırılmış dürtüler yazarı yazmaya itmekte ve yazar yaratma eylemi sayesinde baskıdan kurtulmaktadır. Yaratmanın kaynağını bulmaya çalışan bu yöntemde, metinde yazarın bilinçaltının tespit edilebileceği iddia edilir ve sanatın neden doğduğu, sanatçının neden yarattığı sorularına cevaplar aranır. Psikanalitik eleştiri, yazarı merkeze alan bir yöntem olması yanında eserdeki kişilere, eserin biçim ve içeriğine yönelik çözümlemelere de imkân tanımaktadır.

Bu yazıda Halide Edib Adıvar'ın (1882-1964) *Handan* (1912) adlı romanı psikanalitik eleştiri kuramına göre incelenmiştir. Romanın başkışisi Handan ile yazar arasında çok açık benzerlikler bulunmaktadır. Roman otobiyografik özellikler taşıdığından yazarın bir kadın olarak kendini yazma, kadın psikolojisini ve aşk duygusunu işleme şekli önem kazanmaktadır. Romanda idealleştirilmiş modern kadının etrafında gelişen üç aşk üçgeni vardır: Nâzım-Handan-Hüsnü Paşa üçgeninde cinselliğin ideolojiden üstün tutulması, Handan-Refik Cemal-Neriman üçgeninde geleneksel kadına karşı modern kadının arzulanması ve Hüsnü Paşa-Handan-Refik Cemal üçgeninde yaşanan ihanetler sonunda modern kadının yeni bir aşka düşmesi söz konusudur. İdealleştirilen modern kadın arzu nesnesiyle cinsel ve düşünsel alanda tam bir kaynaşma hali yaşamak, arzuladığı birlikteliğe bütün mevcudiyetiyle teslim olmak ister. Karşılıklı aşkı bulduğu anda ise yazar onu ölümle cezalandırır. Böyle bir sona varılması yazarın dönemin toplumsal koşullarına uymayı tercih etmesiyle

ilintili olsa da aşk ilişkisi ve kadın psikolojisinin anlatımı göz önüne alındığında roman türünün iyi bir aşama kaydettiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halide Edib Adıvar, Handan, psikanalitik eleştiri, kendini yazma, aşk.

Giriş

Sigmund Freud, haz ilkesi ve gerçeklik ilkesini zihni yönlendiren yapılar olarak değerlendirir. Haz ilkesi yapısal ve ilkel olmakla birlikte saldırganlık ve cinsellik gibi dürtülerin de kaynağıdır. Doğuştan gelip bilinçli hayatta kendini “istek” olarak hissettiren dürtüler, doyuma ulaşmayı ve içgüdüsel gerilimden doğan enerjiyi gidermeyi amaçlarlar. Bu enerjinin boşaltılması için nesnelere bağlanma yoluna giderler. Freud, öznenin dürtü tatminine yönelik arayışlarının, nesne arayışını ve özne-nesne ilişkisinin gelişimini belirlemekte olduğunu düşünmüştür. Sadece cinsel enerji değil, yaşama enerjisini de kapsayan libidoyu, “ego libidosu” ve “nesne libidosu” olarak sınıflandırmıştır. Zihinsel temsili olan, üretilen, artan, azalan ve yer değiştiren özellikler gösteren narsistik ego libidosu, doyuma ulaşmak için nesnede yayılma yolunu tutar. Bu şekilde nesne libidosu haline gelen ego libidosu geri çekilince egoya döner ve tekrar ego libidosu halini alır (Freud, 2006: 130-131).

Freud’un açtığı yoldan giden kuramcılar, psikanalizi geliştirerek zamanla farklı ekollerin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Bunlardan nesne ilişkileri ekolünün temsilcisi Melanie Klein, yetişkin kimliğinin karmaşıklığını anlayabilmek için bebeklik dönemine odaklanılması gerektiğini savunmuştur. Bireyin bütün hayatını kapsayan, yönlendiren sevgi ve nefret duygulan bu mekanizmadan doğar. İlksel iyi nesneyi -anneyi- zamanında güvenli bir şekilde içselleştiren birey, nesnenin eksiklerine rağmen sevgiyi devam ettirebilme gücüne sahip olacaktır. Ayrıca bu süreci güçlü ve güvenli bir şekilde geçiren birey, kayıpları ve yoksunlukları da kolayca atlatabilecektir (Klein, 1999: 22-25).

Freud ve Klein’in fikirleriyle bir sentez oluşturan Otto Kernberg ise, aşk ve saldırganlık üzerinde çalışmış etkili bir nesne ilişkileri kuramcısıdır. O, Freud’un tanımlamaya çalıştığı duygulanım kavramını dürtülerin yapıtaşları olarak görür. Kernberg, libidonun kaynağını, bebeğin anneyle tek bir birim oluşturduğu “sembiyotik deneyim” ve fanteziye özgü bir coşkunsuluk halini içeren ilksel duygulanım durumlarında arar (Kernberg, 2003: 42). Libido; sevgi gibi pozitif duygulanım durumunun bir sonucuyken, saldırganlık; öfke ve nefret gibi negatif duygulanımların bir sonucudur. Sevgi, libidinal ve saldırgan benlik ile nesnenin “çift-değerlilik” hoşgörüsünden doğar. Benlik ve nesnenin aşkı yaşaması için öznenin “sembiyotik evre”yi tekrar elde etme amacına yönelik gerileme eğilimine; aradaki farklılıkları dereceli olarak özümseyebilme ve tolere edebilmeye yönelik ilerleme eğilimine sahip olması gerekir (Kernberg, 2003: 58).

Freud'a göre cinsellik, dürtü temellidir ve libido nesnede yayılma özelliğine sahiptir. Klein'a göre sevgi anneye kurulan ilk ilişkiden doğar ve annenin tutumuna göre yapılanarak olumlu ya da olumsuz temeller üzerinde şekillenir. Kernberg'te ise aşk, anneye ilk ideal birlikteliğe geri dönüşü sağlayan bir aşkınlık halidir. Ama bu aşkınlık haline ve doyuma erişmek kolay değildir. Birlikteliği kurma adına iki kişi karşılıklı alıp vererek, kendi içlerinde birbirlerine yer açarak, birbirlerine teslim olarak ve bu birlikteliği sürdürebilme kapasitesini kullanarak yaşamayı başarmak zorundadırlar. Buna sosyal alanda kabul görme şartı da eklenmelidir. Bu kuramsal bilgilerden sonra Halide Edib Adıvar'ın romancılığı üzerinde durulacak ve sevme sevilme arzusunun en üst düzeyde yaşandığı aşk duygusunun *Handan* adlı romanında nasıl yaşandığına odaklanılacaktır.

1. Halide Edib'in Yazın Hayatının İlk Yılları

1882 yılında İstanbul'da doğan Halide Edib'in babası II. Abdülhamit döneminde Ceyb-i Hümayun serkâtipliği (başyazmanlık) yapmış, daha sonra da Yanya ve Bursa Reji nâzirliğinde bulunmuş olan Mehmet Edip Bey'dir. Çocukluğunda Karagöz ve ortaoyunundan hoşlanan, Battal Gazi, Ebâ Müslim Horasanî gibi eserlerin etkisi altında kalan Halide Edib Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nde okurken İngiliz edebiyatıyla ilgilenmeye başlar. Aynı zamanda Ebu'l-lisan Şükrü Efendi'den Arapça, Rıza Tevfik'ten felsefe ve Türk edebiyatı, ünlü matematikçi Salih Zeki'den matematik dersi alır. Koleji bitirince de Salih Zeki ile evlenir (1901). Halide Edib'in ilk yazıları *Tanin* (1908) gazetesinde çıkar, ayrıca *Musavver Muhit*, *Şehbâl*, *Resimli Kitap*, *Resimli Roman* gibi dergilerde de yazar. *Tanin*'de çıkan ilk yazılarında "Halide Salih" adını kullanır. O yıllarda henüz etkinliğini sürdüren Edebiyat-ı Cedide akımının üslubunu çağrıştıran mensur şiir türünde örnekler verir. Gazete yazıları 31 Mart olayları sırasında dindar kesimlerce hoş karşılanmaz, "kara listeye" alındığını öğrenince Mısır'a gider, oradan da İngiltere'ye geçer. Olayların durulmasından sonra ertesi yıl İstanbul'a döner, ikinci bir kadınla evlenmek isteyen Salih Zeki'den çokeşliliğe karşı olduğu için ayrılır (Ahmet Oktay, 1993: 189-190).

Hikâyeleri *Harap Mabedler* adı altında kitaplaştırılan Halide Edib hikâyeye yanında roman türüne de ilgi duymuş, kadın psikolojisinden bahseden ilk romanını *Heyulâ'yı* (1909), arkasından *Raik'in Annesi* (1909) ve *Seviye Talip* (1910) adlı ikinci ve üçüncü romanını yazar. İlk romanında evliliğin engelleyemediği ihtiraslı bir aşkı anlatır, ikincisinde annelik konusuna odaklanır ve ihanete uğramasına rağmen çocuğunun geleceği için eşini affeden kadını öne çıkarır (Enginün, 2006: 396). Yazar *Seviye Talip*'te kendine özgü bir ahlâk anlayışı olan kadını işlemeye koyulur. Seviye evliyken kendisi gibi bir müzisyen olan Cemal'e âşıktır. Kocasını boşanmaya razı olmayınca Seviye evini terk ederek Cemal'le yaşamaya başlar. Roman esas olarak bir aşk ilişkisi etrafında dönmektedir. Ancak Halide Edib'in kadın ve aile sorunları çerçevesinde söyledikleri o dönem için cesur görüşler içermektedir (Enginün'den aktaran: Ahmet Oktay, 194-195).

Handan adlı romanı ilk olarak *Tanin* gazetesinin 1213-1282 numaralı sayılarında 6 Ocak-27 Mart 1912 tarihleri arasında yayımlanır. Roman kişilerinin birbirlerine yazdığı mektuplardan oluşan eserde, aristokrat bir çevrede geçen bir aşk hikâyesi anlatılır. Yazarın arkadaşı Yakup Kadri'ye göre bu roman otobiyografik özellikler taşımaktadır, Handan Halide Edib'tir (Enginün, 2006: 396). İlk eşi Salih Zeki'nin üzerine evlenmek istemesinden sonra yazarın bu romanı yazdığı söylenir (Cevdet Kudret, 2004: 70). Roman kahramanlarından Hüsnü Paşa'nın evlilik kurumuna bakışı yer yer Salih Zeki ile paralellik oluşturur. Başka bir benzerlik Nâzım ve Rıza Tevfik arasında kurulur. Rıza Tevfik *Diyorlar ki* adlı eserde Halide Edib'le Pendik'te tanıştıklarını söyler. Küçük Halide ona piyano çalıp şarkı söylemiş, sonra da birlikte at binmişlerdir. Rıza Tevfik'in anlattığı bu sahne Handan'ın Nâzım'la tanıştığı sahneye benzetilir (Enginün, 2006: 397). Ancak Nâzım karakterinin Rus romanlarından çıkma olduğu söylenir. Bazı tutarsızlıklarına rağmen o günün koşullarında küçümsenmeyecek bir aşamayı temsil eden romanda yazarın aşk sorununa bakışı önem arz etmektedir (Ahmet Oktay, 1993: 197).

2. Nâzım-Handan-Hüsnü Paşa Üçgeni: Cinselliğin İdeolojiye Üstünlüğü

Romanda Cemal Bey'in ilk eşinden doğan ve annesini sekiz aylıkken kaybeden Handan'ın hayatında öğrenme arzusu büyük önem taşır. "Onda öğrenmek bir ihtirastır." Freud'a göre çocukluk çağında ortaya çıkan bilgiye açlık hali, bilgiden haz alma ve bunun daha fazlasını isteme, oral dürtülerin yüceltilmesine işaret eder. Handan'ın bilgiye egemen olma arzusu, bu yolda bütün enerjisini kullanmaya çalışması ve bunu yaparken sergilediği gözetlemecilik Klein'in üzerinde durduğu paranoid-şizoid dönemin sağlıklı geçirildiğinin bir kanıtı olabilir. Aldığı dersler sayesinde daha bilgili ve sosyal meselelere duyarlı hale gelen Handan'a annesi dışında herkes hayrandır. Kızını sürekli yargılayan anne "taassubu gereğince" diğer kızlarını ve Neriman'ı erkeklerden kaçırırken Handan'ı bu kuralın dışında tutar. Evlenemeyeceği endişesiyle daha fazla ders almasını da istemez. Annesinin hassasiyetine rağmen Handan erken evliliği bir delilik olarak niteler. Güneş altında kararan teni yüzünden görücüye beş ay boyunca çıkamayacak olmasını annesine büyük bir keyifle söyler. Burada Handan ve annesi arasında yaşanan sürtüşme bizi Freud'un Oidipus Kompleksi kuramına götürür. Oidipal dönemde karşı cinsten ebeveynini sahiplenmek isteyen çocuk hemcinsi olan ebeveyninden nefret eder. Çocuk cezalandırılma korkusuyla bunu bastırarak otoritenin öngördüğü uyumu kabullenmek zorunda kalır. Uyum göstermek zorunda olduğunu fark ettiği anda ise haz ilkesinden gerçeklik ilkesine geçmiş olur. Ama yine de kız çocuk babasına duyduğu arzuyu, babasının onayladığı kişi haline gelmek için uğraşarak telafi etmeye çalışacaktır. Handan'ın oidipal dönemi güvenle atlatamadığını gösteren bu rekabet ve düşmanlık hali, geleneksel kadın anlayışına karşıtlık bağlamında devam etmektedir. Ayrıca kısıtlayıcı bir çevrede kadınlığını yaşayamayan Handan'ın klasik kadın anlayışının karşısına çıkarıldığı da söylenebilir. Geleneksel toplumlarda hemcinslerinden farklı davranan ve karşı cinsiyel rekabet eden kadının durumu Adler'in "erkeksi karşı çıkış" fikriyle açıklanabilir (Adler, 2012: 156). Handan'ın

erkekten kaçmaması, babasının dostlarıyla bir arada sohbet etmesi, erkeklerle rekabeti, eşitlik istemesi ve evleneceği kişiyi kendi iradesiyle seçmesi hep bu başkaldırının görüntüsüdür.

Nâzım ile Handan arasında iki tarafı da besleyip birbirine bağlayacak bir duygu yoğunluğu yaşanmamıştır. Ancak Nâzım'ın kafasında Handan "karanlık memleketinin" sorunlarını konuşabileceği, tartışabileceği, fikrî arzularına cevap verebilecek olgunluktaki bir eş olarak yerini almıştır bile. Nâzım reddedilmesine rağmen Handan'dan ayrı kalmaz. Zaten en baştan beri Handan'ın davranışları ve olağanüstülükleriyle "entelektüel olarak" çıldırıtılan Nâzım, bu süreçte mantığını ve yargılama gücünü kaybetmiştir. Freud bu durumu "nesnenin aşırı değerlendirilmesi" olarak görür (Freud, 2006: 57-58).

Nâzım'dan uzaklaşmak isteyen Handan, yıllarca Avrupa'da yaşamış, "tecrübekâr, ailesinin ve bütün dünyanın gözünü korkutmuş" Hüsnü Paşa'nın yanında "aslanı kediye çeviren kız" gibi hisseder kendini. Aslında Hüsnü Paşa'yla kurulan bu yeni ilişki, Handan'ın ego idealine hizmet eden bir gelişme göstermiştir. Hayalperest bir devrimcinin ruhunda bıraktığı izleri silmek için güçlü bir nesne temsiline ihtiyaç duymuştur. Handan'ın Hüsnü Paşa'yla evlenmek istemesi aynı zamanda onun babaya benzer bir erkeği tercih ettiğini de açıkça göstermektedir. Hüsnü Paşa ve Handan arasındaki evlilik Handan'ın oidipal dönemde zihninde oluşturduğu baba-sevgili temsilinin karşılık görmesiyle ilintilidir. Handan, Hüsnü Paşa'nın etkileyici gücü ve cinselliğiyle arzusunu doyuracak kişiyi bulduğunu düşünmüştür.

İlksel birlikteliğe dönüş arzusu olarak tanımlanan aşk, özne ve nesne temsillerinin bütünleşmesinden doğan sevgidir. Aşkın yaşanabilmesi için öncelikle öznenin arzusuna nesne tarafından karşılık verilmesi gerekir. Nesnenin isteğinin dışa vurulmasıyla çiftler arasında karşılıklı işbirliğine gidilmeli ve ötekinin iç dünyasını paylaşma arzusu had safhada yaşanmalıdır. Nâzım ve Handan arasında bu aşamalı süreç yaşanmadığı için ikisi arasında karşılıklı bir aşk ilişkisi doğmamıştır. Sevdiği kişiyle arasına üçüncü kişinin girmesine ve kendi hakkı olan sevginin rakibi tarafından elinden alınmasına tahammül edemeyerek kıskançlık krizlerine giren özne, sonunda "nesnenin aşırı değerlendirilmesi" ve arzu nesnesine yayılan libidonun geri çekilemeyişi yüzünden arzularını dizginleyemeyerek intihara sürüklenmiştir.

3. Handan-Refik Cemal-Neriman Üçgeni: Modern Kadının Arzulaması ve Süperegonun Üstünlüğü

Çocukken ailesini kaybeden ve teyzesinin çocuklarıyla büyüyen Neriman'ın Handan'la arasında derin bir bağ vardır. Bu bağ, aralarında yaş farkının fazla olmamasına rağmen yaşından daha olgun davranan Handan'ı kaybettiği annesinin yerine koymasından kaynaklanabilir. Yine de Neriman'ın Handan'a gösterdiği aşırı ilgi ve bağlılık anne yerine ikame edilen kardeş fikrini zora sokmaktadır. Çünkü

Neriman'a göre zekâsı, güzelliği ve kabiliyetiyle olağanüstü bir varlık olan Handan'ı herkes sevmelidir bilhassa Refik Cemal. Ondan her fırsatta büyük bir hayranlıkla bahseder. Hatta evli çiftin yatak odasında Handan'ın iki fotoğrafı bile vardır. O, adeta Neriman'ın "arzu nesnesi"dir. Neriman, her bakımdan güçlü olan Handan'ın bütün meziyetlerinden, başarılarından derin bir haz duyarken uğradığı zararlar kendine yapılmış gibi acı verir.

Refik Cemal, roman boyunca değişim sergileyen bir karakter. Bu süreçte kadına ve aşka bakışı değişecek, Neriman'la yaşadığı ilişki onu Handan'a götürecektir. Refik'in kadınlar konusunda olumlu fikirleri yoktur. "Hayatı bir işkence, bir burğu, bir ateş yapan kadınlardan ebediyen" onu uzaklaştıracak olan Neriman'ı uysal, sessiz ve sakin olduğu için tercih eder. Çünkü o, muhafazakâr Refik'in özerkliğini tehdit edecek güce sahip değildir. Onun gözünde Neriman bir melek, dostu Nâzım'ı öldüren Handan ise "hodbin" ve şeytan.

Refik Cemal evliliği huzurlu bir liman olarak görürken kadının bunu gerçekleştirmekle vazifeli olduğunu düşünür. Refik'in evlendikten sonra Neriman'dan beklediği şey aşk değildir. Aslında elden ayaktan düşse bile Neriman'ı bırakmayacağını ve onu seveceğini ısrarla söyleyen Refik'in bilinçaltında eşinin kendisine uygun olmadığı fikri yer etmiştir. Onların birbirlerini besleyecek ortak ilgi alanları dahi yoktur. Samimi olmayan sevgi ve bağlılık sözleri sarf ederek gerçeği kabullenmeyen Refik, duygularını bastırma yoluna gitmiştir.

Özne ve nesne arasındaki cinsel ve duygusal ilişkilerde süperegonun hayati bir etkisi vardır. Birlikteliklerde özne ve nesnenin benliğine ek olarak üçüncü bir alan meydana gelir. Bu sistemin kuruluşu iki tarafın süperegosuna bağlıdır. Özne ve nesneye ait egonun nasıl olmayı arzuladığını anladığı durum olarak tarif edilen ego ideali, süperegonun alt unsurudur ve Kernberg tarafından daha çok önemsenir. O, ortak değerler yaratmaya aday olan özne ve nesnenin sahip olduğu ego idealinin, süperegoyu kurmakla görevlendirildiğini düşünür. Bu şekilde oluşturulacak ortak süperego, ilişkideki eksikleri, yanlışları özümseyecek esnekliğe sahip olacağından ilişkinin sürekliliğinin sağlanması, bu mekanizmanın direncine bağlıdır (Kernberg, 2003: 137-139).

Neriman ve Refik Cemal arasında aşkın varlığından söz etmek zor olsa da birbirlerini tolere etmeleriyle çatışmasız seyreden ilişkileri sayesinde onların ego idealleri kaynaşmak için uygun zemini bulmuştur. Bu şekilde ego ideallerinin oluşturduğu süperego sistemi, sonunda ilksel süperegolarının ötesine geçerek onları kendisine mahkûm etmiştir. Aşk, çiftler arasında cinsel ve nesnel ilişki bağlamında yaşanan bir ilişki iken toplumsal alanda da çevrenin beklentilerine cevap verebilecek bir çehreye bürünmek zorundadır. Neriman ve Refik'in ilişkisi sosyal alanda kabul görece seviyeye ulaşmıştır. Hatta anne-baba rolüyle bu durum pekiştirilmiştir. Ancak Refik'in Neriman'a duyduğu ilgi pamuk ipliğine bağlıdır. Neriman da sevdiği kişiyi Handan'a sunacak kadar rahat biridir. Sonunda Refik'in Handan'a âşık olmasıyla birlikteliğin en önemli kuralı sayılan sadakat ihlal edilecektir. Refik, ölüm korkusu

gibi içinde büyüttüğü aşk korkusunu yenerek Handan'ın sevgisinden başka bir şey istemeyecek, diğer taraftan üçüncü kişinin yıpranmasını önemsemeyecektir. Yine de Neriman ve Refik bu evliliği bitirecek gibi görünmezler.

4. Hüsnü Paşa-Handan-Refik Cemal Üçgeni: İhanetler ve Sığınılacak Bir Liman

Refik, Handan'la tanıştıktan sonra ilk defa bir kadınla iktisat, felsefe, içtimaiyat, politika konuşur ve bundan keyif alır. Refik'in düşündüğü ama dillendiremediği pek çok şey Handan tarafından hissedilmiş ve kuytuda kalmış belirsizlikler dahi bilinerek ondan Refik'e doğru yol bulmuştur. Bir akşam yemeğinde Hüsnü Paşa, onların konuşmalarından sıkılarak Handan'ın dizine başını koyar. Handan, eşinin düşkünlüğüne ve iltifatına ilgisizmiş gibi görünerek Refik'le konuşmaya devam eder. Refik'le konuşurken entelektüel doyumunu, Paşa'yla ise bedenî arzularının doyumunu bir arada yaşama şansına sahip olan Handan hem fikirlerine hem duygularına cevap verebilecek birini arzulamaktadır. Çiftin ilişkisini teşhir etmesine sinirlenen Refik, bu sıra dışı kadını zihninde bir yere oturtamaz.

Refik'in tank olduğu mahremiyet anı, onların evliliğinin yolunda gittiğini göstermez. Handan ve Hüsnü Paşa'nın ilişkisinde Kernberg'in belirttiği süperego sistemi kurulamamış ya da kurulduktan sonra dondurulmuştur. İkincisi daha akla yakındır. Her iki taraf da ilksel süperegolarına geri dönmektedirler. Bu durumun Hüsnü Paşa'nın eşini aldatmasına zemin hazırlamış olduğu düşünülebilir. Onlarda süperego mekanizması gelişmediğinden birbirlerinden ayrı, bireyselliklerine düşkün yaşamaktadırlar. Paşa, eşini yalnız bırakıp rahatça metresiyle Paris'e gidebilmektedir. Handan da Refik ve Neriman'ın Londra'daki evlerinde vakit geçirmeyi tercih etmektedir. Aslında Handan'ın kocasını kıskanmadığını söylemesi ve hatta kocasına seçenekler sunması onun kendini cezalandırma yollarından biridir. Çünkü özne, sevgi nesnesini kimseyle paylaşmak istemez. Eşinin ihanetlerine karşılık Handan, ilk seçimini yaşamakta ısrar eden ve ikinci bir seçeneği görmezden gelen bir yapıya bürünmüştür artık. Kernberg, ergenlik çağında bir kadının elde edilmesi zor ya da hayal kırıklığına uğratan birine âşık olmasının mazoşistik kişilik belirtilerine neden olacağını düşünmüştür (Kernberg, 2003: 175). Handan da Nâzım yüzünden olumsuz bir deneyim yaşamıştır ve bunun etkisi bütün hayatına yansımıştır.

Paris'ten gönderdiği mektuplarda pek çok kadınla ilişkisinin olduğunu itiraf eden Hüsnü Paşa, bu kadınların Handan'dan daha güzel olmadığını vurgular. Kernberg'in "süreksizlik" olarak adlandırdığı Paşa'nın bu ihanetleri paranoid-şizoid konumda yaşanan yetersizliklere bağlanabilir. Öznenin nesnesiyle ilişkisini sürdürmesi, bu dönemin olumlu yaşanmasıyla yani ilksel iyi nesneyi güvenli bir şekilde içselleştirmesiyle gerçekleşecektir. Hüsnü Paşa'nın ilksel süreksizliği, kadınlarla ilişkisinde kendisini göstermektedir. Kadınlar üzerinde kurulan özerklik gösterisi yoluyla ilksel nesnenin olumsuz tavrına bir tepki gösterilecek ve eksiklik bu şekilde telafi edilmeye çalışılacaktır. Kernberg, erkeklerin kadınlara karşı süreksizliğinin kaynağını anneyle yaşanan derin pre-oidipal çatışmalarda arar. Bu

dönemdeki çatışmalar erkeklerin bir kadına bağlanma kapasitesini yok etmiştir (Kernberg, 2003: 121). Bir tür saldırganlık biçimi olan aldatma eğilimi, Hüsnü Paşa'da Handan'ı cezalandırma amaçlıdır. Paşa'nın mektuplarındaki ifadeler onun sadistik eğilimlere sahip olduğunu göstermektedir. Gerçi bu durum Nâzım'ın ölümüne karşı sergilediği umursamaz hatta neşeli tavırlarında ilk belirtisini göstermiştir. Paşa, Handan'a olan ilgisine rağmen üzerinde egemenlik kurulmasına katlanamaz. Bunu benliğine yapılmış bir saldırı olarak görmekte ve ihanetlerle benliğini bu saldırıdan korumaya çalışmaktadır. Handan'a duyduğu sevgiyi bir türlü öldüremediğini ve bu zalim duyguya aldırnamaya çalıştığını söylemesi sadistik Hüsnü Paşa'nın büyük bir umutsuzluğun pençesinde âcizane kıvrandığının da kanıtıdır. Hem korunan hem kovulan ve kendine gidecek bir yer bulamayan Handan bu ayrılık esnasında kendini diğer kadınlarla kıyaslar, Paşa'nın arzuladığı kadınlar gibi güzelleşmek; saçlarının sarı, gözlerinin mavi olmasını ister.

Handan, Hüsnü Paşa'yı "kıskanarak, yanarak, tutuşarak, hummalara ve hülyalara düşerek, kızarak, nefret ederek, iğrenerek, korkarak, çekinerek" sever. Ona göre bu sevgi bir zaaftır ve bu zaaftan kurtulmak zordur (Enginün, 2004: 99-100). Handan'ın Hüsnü Paşa tarafından aldatılması, onun kadın kimliğine zarar verse de bu evliliği devam ettirme çabasını zaafı açıklamak yeterli midir? Bu zaafın kaynağı nedir? Bu sorular Freud'un libido kuramıyla açıklığa kavuşturulabilir. Eğer özne reddedilirse libidonun yayıldığı nesneden geri dönme gücüne sahip olması gerekir. Bunun başarılabilmesi -Nâzım'da olduğu gibi- öznedeki kendisine yönelik acıseverlik eğilimlerinin ortaya çıkmasına, diğer taraftan nesneye yönelik sadist eğilimlerin belirmesine neden olacaktır. Handan'ın daha önce bahsedilen mazoşist eğilimleri de buna bağlanabilir. Ayrıca Hüsnü Paşa'yı kaybetme korkusunun altında çocukluğundan beri zihninde kurduğu ve seçtiği nesneyle pekiştirdiği baba-sevgili figürünü kaybetme endişesi de yatıyor olabilir. Hastalanan Handan'a bakmak zorunda kalan Refik'in duyguları zamanla aşka dönüşür. Handan da Refik'in ilgisini, kendisine yapılmış bir sevgi gösterisi olarak algılar ya da öyle görmek ister. "Handan'ın Tahassüsleri" bölümünde Handan reel dünyadan kopmuştur; hayaller kurar, iç konuşmaları başlar. Zihninde Neriman ve Refik Cemal'in bulunduğu üçgen senaryolar üretir. İkiye bölünür ve bir yanı kendisini suçlarken diğer yanı haklı bulur. Çocukken babasının sevgisine ortak olan şimdi de Refik Cemal'i alan Neriman'ı hayatından çıkarmak ister. Onun sözlerindeki "sizin kalbinizi ve kendiminkini (...) parça parça yiyeceğim" şeklindeki yamyamlık işaretlerinin başlıca sorumlusu da daha önce belirtildiği gibi çekilme sorunu yaşayan libidodur. Özne, sevgi nesnesine ve dolayımlayıcısına karşı sadistik isteklerini dile getirmeye başlamış, intihar ve nesne katli ihtimali artmıştır. Artık ölümü içtenlikle isteyen Handan'da "ölüm narsizmi" başlamıştır (Kernberg, 2003: 174). Kendisini yok etmek için şiddetli bir güdülenme yaşamaktadır. Doktorunun iyileştirdiğini söylemesine rağmen Handan'ın çok geçmeden ölmesi bunu gösterir.

Sonuç

Romanın başkışisi Handan, başlangıçta bütün olumsuzluklara göğüs gerebilecek güce ve etkileyciliğe sahip biri olduğu halde, hak ettiğini düşündüğü hayatı kurmak isterken yaptığı seçimler ve sosyal koşullar onu farklı konumlara sürüklemiştir. Nâzım karşısında yaşadığı hayal kırıklığına Hüsnü Paşa da eklenince kendi başarısızlığını arzulayan, kendini cezalandıran birine dönüşmüştür. Hüsnü Paşa umutsuzca nesne değiştiren bir "süreksiz"dir. İkisi arasındaki birliktelik cinseldir, burada aşk duygusu, sadakat ve derin bir bağlılıktan söz edilemez. Sağlıklı bir süperego mekanizmasının varlığından da bahsedilemez. Nâzım'ın idealizmi, Hüsnü Paşa'nın cinselliği Handan'a hak ettiğini düşündüğü birlikteliği yaşatacak kapasitede olamamıştır. İdealleştirilmiş modern bir kadın olarak Handan, arzu nesnesiyle cinsel ve düşünsel alanda tam bir kaynaşma hali yaşamak, nesnesiyle arzuladığı birlikteliğe bütün mevcudiyetiyle teslim olmak ister. O sonunda sınırsız sevgi ve güven duygusunu yaşayacağı ideal kişi olarak Refik Cemal'i görür. Duyguların karşılıklı olmasına rağmen bu aşkın yaşanma olasılığı yoktur. İdeal nesnenin başkasına ait olması arzusunun doyurulmasını sekteye uğratar. Arzulayan özne, adımlarının altında arzusunun yarattığı uçurumu gördüğünde ise kendini isteyerek bu uçuruma bırakır. Yazarın idealleştirdiği karakterin ölümüne razı olması dönemin koşullarına uygun olmayan bir aşk ilişkisini onaylama gücüne sahip olmadığını düşündürmektedir. Yine de kadın psikolojisi ve aşk ilişkilerinin bir kadın yazar tarafından açık bir şekilde anlatımı roman türünün iyi bir aşama kaydettiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, Halide Edib (2007). *Handan*, İstanbul: Can Yayınları.
- ADLER, Alfred (2012). *İnsanı Tanıma Sanatı*, Çev. Kâmuran Şipal, İstanbul: Say Yayınları.
- Ahmet Oktay (1993). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı 1923-1950*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Cevdet Kudret (2004). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman II – 1911-1922 Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kadar*, İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- ENGİNÜN, İnci (2004). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ENGİNÜN, İnci (2006). *Yeni Türk Edebiyatı - Tanzimat'tan Cumhuriyet'e 1839-1923*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- FREUD, Sigmund (2006). *Cinsellik Üzerine*, Çev. Emre Kapkın, İstanbul: Payel Yayınları.
- GIRARD, Rene (2007). *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat*, Çev. Arzu Etensel İldem, İstanbul: Metis Yayınları.

-
- KERNBERG, Otto (2003). *Aşk İlişkileri*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KLEIN, Melanie (1999). *Haset ve Şükran*, Çev. Orhan Koçak-Yavuz Erten, İstanbul: Metis Yayınları.
- RYCROFT, Charles (1989). *Psikanaliz Sözlüğü*, Çev. M. Sağman Kayatekin, İstanbul: Ara Yayınları.